

NOVÁ KNIHA O ANALYTICKEJ FILOZOFII

JAROSLAV PEREGRIN: *Kapitoly z analytické filozofie*. Praha: Filozofia 2005, 320 s.

Jednou z najvýznamnejších kníh, ktoré sa v roku 2005 dostali na pulty našich kníhkupectiev, je nepochybne monografia známeho českého filozofa a logika Jaroslava Peregrina *Kapitoly z analytickej filozofie*. Ide o pomerne rozsiahlu prácu, ktorá si kladie za cieľ zmapovať kľúčové postavy a myšlienkové prúdy, ktoré sa etablovali za relatívne krátku dobu, odkedy sa analytická filozofia dostala na popredné miesto najmä v anglo-americkom filozofickom myslení. Hlavný dôvod, prečo treba s nadšením privítať Peregrinovu knihu, spočíva v tom, že vďaka svojmu nevtieravému a pútavému štýlu, ale zároveň hlbokému prieniku do problematiky sa azda konečne podarí preklenúť predsudky, ktoré vo vzťahu k analytickej filozofii prechováajú tradičnejšie orientovaní filozofi. Verím v akceptovanie skutočnosti, že analytická filozofia skutočne rieši filozofické problémy a že nejde iba o prázdnu hru s určitými jazykovými a technickými prostriedkami. Takisto očakávam, že v horizonte niekoľkých málo rokov sa to prejaví aj v učebných plánoch na našich vysokých školách. Počas zhruba desiatich rokov, čo pôsobím na vysokej škole, som dospel k smutnému záveru, že analytická filozofia sa u nás nezačne riadne vyučovať prv, než vznikne ľahko stráviteľná učebnica dejín analytickej filozofie, ktorú si učitelia dejín filozofie budú môcť počas jedných letných prázdnin naštudovať. Štandardne sa analytickým filozofom venujú dve-tri hodiny v závere letného semestra, počas ktorých sa veľmi zbežne a skreslene predstaví filozofia Ludwiga Wittgensteina, prípadne Karla Poppera, pár slovami sa učiteľ zmieni o akomsi Bertrandovi Russellovi a v tejto súvislosti možno spomenie, že existoval aj „ten matematik“ Gottlob Frege. Celé to uzavrie niekoľkými opovrhlivými poznámkami na adresu filozofických excentrikov z Viedenského krúžku, ktorí si primárne vraj dali za cieľ zničiť starú dobrú filozofiu. Chcem až tak veľa, keď si želim, aby sa tento zaužívaný a chorý postup konečne vykorenil? Dúfam, že aj vďaka Peregrinovej knihe sa veci zlepšia a že sa analytická filozofia aj u nás dostane na dôstojné miesto v učebných plánoch, ktoré jej nepochybne patrí.

V prvej kapitole sa Peregrin zaoberá dôvodmi, prečo došlo k výnimočnej udalosti, že sa filozofické myslenie začalo uberať dvomi takými odlišnými a podľa mnohých nezlučiteľnými smermi. Vymedzuje hlavné poznávacie znamenia analytickej filozofie, ako sú napríklad antipsychologizmus, zdôrazňovanie logickej analýzy či obrat k jazyku.

Potom nasleduje desať pomerne obsiahlych kapitol, v ktorých sa Peregrin venuje jednotlivým filozofom či filozofickým smerom. Na tomto mieste treba vyzdvihnúť spôsob, ako Peregrin koncipuje svoje ďalšie úvahy. Nepokúša sa o každého filozofa

napísať akýsi encyklopedický medailón, v ktorom by zhodnotil jeho filozofický prínos v celej komplexnosti (je zrejmé, že na priestore jednej takejto kapitoly sa to urobiť ani nedá a že je to skôr námet na monografiu venovanú každému z týchto filozofov). Výber tém, ktoré analyzuje u jednotlivých filozofov, Peregrin zvolil tak, aby boli jasné tematické súvislosti medzi jednotlivými postavami. Čitateľ teda môže sledovať akýsi dialóg napríklad Quina s Carnapom alebo Strawsona s Russellom. Domnievam sa, že tento postup je omnoho lepší a efektívnejší ako ten, s ktorým sa môžeme stretnúť v bežných dejinách filozofie. Ďalším pozitívom je drobnosť, že ku každému filozofovi alebo filozofickému smeru je pripojená krátka životopisná črta, v ktorej sa čitateľ okrem najvýznamnejších dát a diel sem-tam dozvie aj nejakú perličku.

Z pochopiteľných dôvodov Peregrin začína Gottlobom Fregem. Zdôrazňuje fakt, že Fregeho prvoradým záujmom bolo objavenie pevných základov matematiky, teda približuje Fregeho ako logika a filozofa matematiky. Frege bol logicista, teda jeho prístup k matematike bol podmienený presvedčením, že matematické pojmy sa dajú bezo zvyšku definovať prostredníctvom pojmov logiky. Známy je však fakt, že program logicizmu sa Fregemu nepodarilo zavŕšiť, lebo hneď na začiatku 20. storočia Bertrand Russell objavil paradox, ktorý vážne spochybnil konzistentnosť Fregeho systému (Russell sa neskôr pokúsil spolu s Whiteheadom vybudovať taký systém logicizmu, ktorý by sa podobným paradoxom vyhol). Hoci ide o značne formálnu problematiku, Peregrinov výklad je veľmi jasný a dokáže ho pochopiť aj človek, ktorý cíti inštinktívny odpor k logickým formulám a k akejkoľvek symbolike. Zaslúženú pozornosť Peregrin venuje aj Fregeho sémantickej teórii a chápaniu abstraktných objektov, ktoré ide ruku v ruku s Fregeho antipsychologizmom.

Ďalšou postavou je všestranný Bertrand Russell. Z rozsiahleho Russellovho diela sa Peregrin zameril na známu teóriu deskripcií, teóriu typov a filozofiu logického atomizmu. Prezentuje pritom Russella ako pokračovateľa Fregeho diela, pričom zdôrazňuje, že významný vplyv mal na Russella aj George Edward Moore (s. 70), predovšetkým jeho nedôvera k vtedajším filozofickým názorom (išlo predovšetkým o bradleyovský monizmus). Hoci Peregrin konštatuje, že Moorovo dielo je „jedným ze základných východísk analytickej filozofie“ (s. 71), venuje mu iba zopár odsekov v úvodnej časti ku kapitole o Russellovi. Osobne by som privítal obsiahlejšiu informáciu už len preto, že Moore je u nás pomerne neznámou postavou a jeho diela nie sú predmetom nejakého intenzívnejšieho štúdia alebo prekladania.

Po kapitole o Russellovi nenasleduje časť venovaná ranému Wittgensteinovi, ako by sme azda mohli očakávať, ale pomerne obsiahla kapitola o Viedenskom krúžku. Tento postup je trochu prekvapivý, lebo filozofia Viedenského krúžku bola v niektorých aspektoch výrazne ovplyvnená Wittgensteinovým *Traktátom*. Čitateľ by možno chápal informácie, ktoré dostáva o Viedenskom krúžku, ľahšie, keby si predtým naštudoval materiál o *Traktáte*. Na druhej strane sa môžeme domnievať, že Peregrina k tomuto postupu priviedla skutočnosť, že Wittgensteinova filozofia mala dve diametrálne odlišné obdobia a že v druhom období sa značne kriticky postavil k *Traktátu* a filozofii, ktorá okolo neho vznikla. Ak teda chcel koncipovať úvahy

o Wittgensteinovi v jednej kapitole, asi to bola rozumná voľba. (Osobne by som sa nebránil rozdeleniu na dve kapitoly, pričom prvá o traktátovskom období by sa nachádzala pred kapitolou o Viedenskom krúžku a druhá o potraktátovskom by zase bola umiestnená pred kapitolou o oxfordských filozofoch prirodzeného jazyka.) Istú cenu však za to Peregrin musel zaplatiť: Aby úvahy o Viedenskom krúžku mali patričný historický kontext, musí sa pomerne často odvolávať na *Traktát* a uvádzať niektoré tézy ešte pred úvahami o samotnom Wittgensteinovi.

Hlavnou postavou Viedenského krúžku bol nepochybne Rudolf Carnap a Peregrin mu pochopiteľne, venuje najviac miesta. Približuje ako Carnapovo syntaktické, tak aj jeho sémantické obdobie. Zmieňuje sa takisto aj o filozofii vedy, ktorá patrila medzi najdôležitejšie oblasti, ktorým sa členovia Viedenského krúžku venovali (napokon, bolo medzi nimi veľa vedcov). A v tejto súvislosti stručne spomína aj Popperovu kritiku verifikacionizmu a problém indukcie. Karl Popper je ďalšou postavou, o ktorej sa Peregrin zmieňuje pomerne okrajovo, hoci Popper by si určite zaslúžil väčší priestor. Asi by nebolo na škodu, keby sa popri kapitolách, ktoré sa venujú napríklad formálnej sémantike či filozofii mysle, objavila aj kapitola zameraná na analytickú filozofiu vedy. Na druhej strane analytická filozofia je značne komplexná a keby mal autor venovať každej aspoň trochu významnejšej postave či smeru určitý priestor, rozsah knihy by neúmerne narástol. Absenciu podrobnejších informácií o Moorovi, Popperovi, Kuhnovi a ďalších treba chápať v týchto súvislostiach.

V nasledujúcej kapitole sa Peregrin venuje spomínanému Wittgensteinovi. Analyzuje ako jeho prvé, traktátovské obdobie, tak aj jeho druhé obdobie, ktoré sa vyznačuje radikálnou kritikou *Traktátu* a logického atomizmu. Wittgensteinova filozofia je však natoľko komplexná, že je pochopiteľné autorovo obmedzenie iba na niekoľko tém, ktoré jeho dielo pokrýva.

Nepochybným kladom Peregrinovej knihy je kapitola o symbolickej a formálnej logike. Ústrednou témou je axiomatizácia (matematiky a logiky). Z tejto perspektívy sa venuje Hilbertovmu formalizmu, Gödelovmu dôkazu, že hilbertovský spôsob axiomatizácie matematiky sa nedá realizovať, a Tarského teórii pravdy, ktorej cieľom je definovať pojem pravdy axiomaticky.

Rylove úvahy o systematicky zavádzajúcich výrazoch, Strawsonova kritika Russellovej teórie deskripcií, Austinova koncepcia rečových aktov a ich klasifikácia a Griceova intencionálna sémantika tvoria obsah siedmej kapitoly.

Poslednou veľkou postavou analytickej filozofie, ktorej Peregrin venuje samostatnú kapitolu, je W. V. O. Quine. Quina opisuje ako filozofa, ktorý kriticky nadväzuje na filozofov Viedenského krúžku, predovšetkým na R. Carnapa, pričom značne využíva výdobytky modernej matematickej logiky. Zároveň však bolo Quinovo myslenie ovplyvnené americkou filozofiou pragmatizmu. Na pomerne malom priestore dokázal Peregrin zrozumiteľne objasniť Quinovu kritiku rozlíšenia analytických a syntetických výrokov, jeho holistický pohľad na jazyk, základné princípy naturalizovanej epistemológie, ako aj idey Quinovej ontológie a úlohy kvantifikácie pri stanovovaní našich ontologických záväzkov.

Posledné tri kapitoly pokrývajú pomerne rozsiahlu problematiku ako z histo-

rického, tak aj zo systematického pohľadu. Prvá z nich hovorí o formálnej sémantike, pričom hlavnú pozornosť autor venuje intenzionálnej, hyperintenzionálnej a dynamickej sémantike. Neobchádza pritom pojem možného sveta a kripkeovskej rigidnej designácie či Tichého originálnu koncepciu Transparentnej intenzionálnej logiky. V ďalšej kapitole sa Peregrin zameriava na filozofiu mysle, ktorá v druhej polovici 20. storočia zaznamenala značný vývoj. V záverečnej kapitole zase spomína aspoň hlavné postavy Peregrinovej „postanalytickej filozofie“. Ide predovšetkým o D. Davidsona, W. Sellarsa, R. Rortyho a niektorých ďalších. Peregrin si tu všima zaujímavý jav, že ostré hranice medzi analytickou a kontinentálnou filozofiou sa práve vďaka postanalytickým filozofom začínajú zjemňovať.

Na záver treba spomenúť, že J. Peregrin už jednu knihu o dejinách analytickej filozofie napísal – vyšla v roku 1992 pod názvom *Logika ve filosofii, filosofie v logice* (Praha: Herrmann a synové). Svojím rozsahom, svojou šírkou a hĺbkou záberu však *Kapitoly z analytickej filozofie* ďaleko prekonávajú túto prvú knihu. *Logika ve filosofii, filosofie v logice* však bola vo svojej dobe značne populárna a verím, že prinajmenšom rovnakú popularitu si zaslúži aj najnovší Peregrinov knižný počín. Povinnosťou každého, kto sa aspoň okrajovo zaujíma o dejiny myslenia, by malo byť štúdium tejto dôležitej knihy.

Marián Zouhar

Mgr. Marián Zouhar, PhD.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava 1
SR